

Ur Samf. F. Eriks årsbok 1905.

Stockholms räddning

1719

af
Th. Westrin.

7000
(60)

Westman, Theodor

STOCKHOLMS RÄDDNING 1719.

Den strid, som den 13 augusti 1719 utkämpades i trakten kring Södra Stäket, sammanhänger på det allra närmaste med Stockholms historia. Genom den seger, som de svenska vapnen här hemförde, räddades Sveriges hufvudstad från den kanske mest öfverhängande fara, hvori den någonsin sväfvat. För att hugfästa minnet af denna bragd lät Föreningen för Stockholms fasta försvar under sommaren 1905 invid Södra Stäket resa ett monument, det s. k. Skogsömonumentet, hvilket högtidligen aftäcktes den 16 Juli 1905 i närvaro af konungen, prins Gustaf Adolf och prinsessan Margareta samt prinsarne Carl och Eugen.

Den höga bautastenen (fig. 16) bär följande inskription:

Å ena sidan: »Till minne af Stockholms stads tappre räddare den 13 Augusti 1719 Rutger Fuchs och Johan Henrik von Essen med K. Södermanlands regemente samt Baltzar von Dahlheim med Östgöta tremänningar aftäcktes denna sten af H. M. Konung Oscar II den 16 Juli 1905.»

På andra sidan: »Med Gud till seger.» Nederst: »Föreningen för Stockholms fasta försvar reste stenen.»

Festtalet hölls af arkivarien, fil. dr. Th. Westrin, hvilken benäget tillåtit dess publicerande i Samfundet S:t Eriks årsbok. Talet hade följande lydelse:

Eders Majestät!

Eders Kungliga Högheter!

Svenska män och kvinnor!

Ingen del af Stockholms vackra omgifningar har ett mera idylliskt tycke än denna drömlikt sköna nejd på ömse sidor om Skuru- och Stäkesundens smala vatten. Dock är det ej ställets frid, som lockat oss hit ut i dag. Nej, tvärtom, det är tanken på en larmande strid, som störde naturens ro, men skänkte lugn och räddning åt vårt älskade Stockholm. Vi vilja hylla minnet af de män, som för snart två år-

hundraleden sedan helgade detta rum genom att blöda och segra i kampen för hem och härd — den högsta af medborgarplikter.

Stockholm var ursprungligen Svealands starkaste värn: det var ett lås för Mälaren. Först med dess besittning var man Sveriges verkliga herre. Också hvälfde sig striden om vårt vara eller icke vara i århundraden i sista hand kring ö-stadens vindbryggor. Men ju längre Sveriges konungar med Gud och segrande vapen flyttade landamäret öster- och söderut, tills Östersjön omsider blef ett svenskt innanhaf, dess mer förlorade staden sin militära betydelse och blef af vikt företrädesvis som konungens residens, centralregeringens säte och de fredliga yrkenas hufvudort. Ringmurar och torn försvunno efter hand. Ett fast försvar var knappt mer af nöden, ty Mälardrottningen, som nu blifvit äfven Östersjöns härskarinna, hvilade trygg i skyddet af en fruktansvärd flotta och en rad af väldiga vapenplatser på andra stranden. Tänk på det jungfruliga Viborg, det världsbekanta Narva, på Reval, den första underpanten af Östersjöprovinsernas trohet och den sista, som rycktes ifrån oss! Tänk på Riga, Stockholms medtäflarinna, på Stettin, på Stralsund och på Wismar, hvars sista band vid Sveriges krona löstes först i våra dagar af vår fridsälle konungs hand! Men under Karl XII:s rättmätiga kamp mot halfva Europa för bevarande af rikets integritet föllo dessa bålverk snart sagdt alla på en gång i fiendehand, och svenska kusten låg åter öppen. Och si, samtidigt simmade från Nevas delta, till världens förvåning och vår dödliga fara, lik en ringlande drake en jättelik armada af örlogsskepp och galärer. Hon tycktes frambevuren genom trolldom. Tsar Peters öfvermänskliga kraft hade skapat henne, men till stor del tack vare den västerländska kulturens förräderi emot sig själf: skandinaver, holländare, engelsmän, drifna af snöd vinning, hjälpte till att skaffa fartyg eller deras utrustning och läto bruka sig som befäl på flottan. Men bemanningen var af sällsam art för Östersjökölar: moskovitiska musjiker utklädda till sjömän och steppens kosacker. I årtal lyckades den blågula flaggan hålla tsar Peters flotta instängd vid Finlands skär, ett offertungt värf, som fosterlandet ej ägnat tillbörlig tacksamhet. Må vi här erinra oss endast Nils Ehrenschölds och hans mäns strålande vapenbragd! Men upptagen af kamp äfven mot Danmarks sjömakt, mattades svenska flottans motståndskraft allt mer, och slutligen vågade sig den ryska flottan in i de svenska skären. Den 11 juli 1719 betäcktes hafvet borta vid Rådmansö plötsligt af ryska vimplar, så långt man kunde se: bortåt 30 linjeskepp, omkring 140 galärer, en mängd transportfartyg och skärbåtar med 30—40 tusen man ombord voro färdiga att bringa fördärf öfver oss.

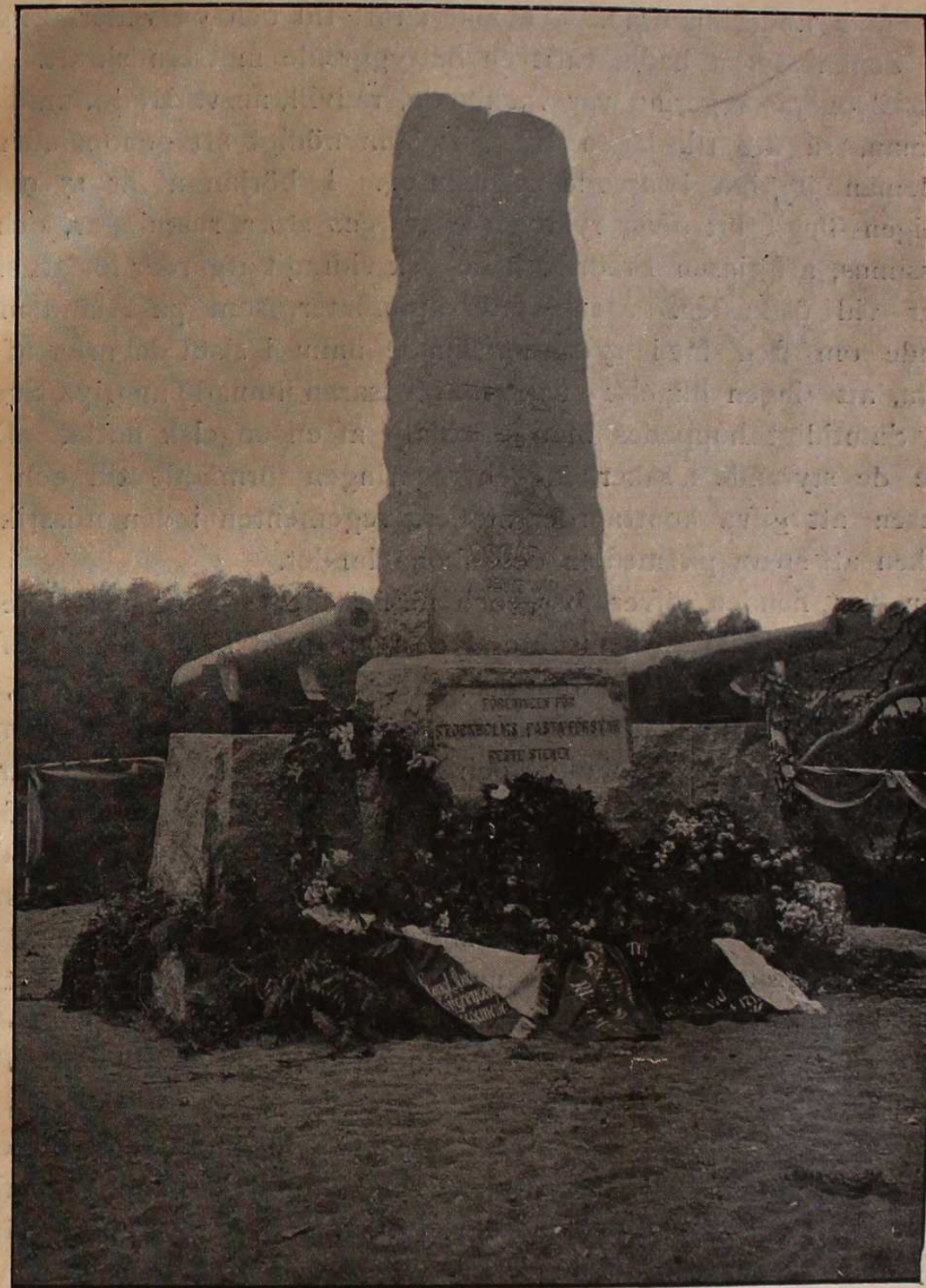

Fig. 16. SKOGSÖMONUMENTET
invid Södra Stäket i Stockholms skärgård.

Var faran väntad? Var man beredd att möta henne?

Kung Karl var fallen och hade lämnat ett i grunden skakadt rike efter sig. Men alldeles värlöst var detta dock ej. Ännu stodo minst 50,000 man under fanorna. Använd i rätt tid och på vederbörlig ort skulle denna styrka hafva varit en betryggande motståndskraft. Men Ulrika Eleonoras regering var vacklande, rådvill, ansvarsrädd, utan föregångsman, så att riksdagen till slut fann nödigt att genom sina förtroendemän ingripa i ärendenas ledning. I början af år 1719 hade visserligen flugit hit öfver rykten om tsarens stora rustningar, och generalissimus, arsprinsen Fredrik, hade ock vidtagit åtgärder för att samla trupper vid östkusten. Men våra diplomater, som på Åland underhandlade om fred med ryssarne, kunde ännu i sista dagarna af maj försäkra, att »ingen liknelse» varit till att tsaren ämnade angripa Sverige i år. Samtidigt hoppades man på hjälp af en engelsk flotta. Detta insöfde de styrande i säkerhet, och regeringen förmådde till och med arsprinsen att gifva kontraorder åt flera regementen i den missriktade omtanken att spara på medlen och skona landet.

Nu var fienden öfver oss, och förskräckelse hette hans förebud. En del af hans flotta hemsökte Roslagen med brand och sköfling. Gårdar, bruk, byar, städer brändes, skörden på fälten förstördes, och man plundrade hvad man kom öfver. En annan eskader for fram på samma sätt på Södermanlands och Östergötlands kuster. En tredje styrde rakt emot inloppet här nedanför och lät Boo herregård här midt emot gå upp i lågor. Sådan var ryssarnes första hjältedat å detta hållet. Det var den 16 juli — denna dagens datum — som det hemska budskapet därom fyllde Stockholms befolkning med förfäran. Man väntade mordbrännarne hvilken stund som helst på Stockholms ström, och med skäl, *ty inloppet härifrån till staden var alldeles blottadt på försvar*. Men fienden vände mot förmodan och slöt sig till den söderut plundrande eskadern.

Arsprinsens plan gick ut på att skydda Stockholm mot ett eventuellt anfall från landsidan genom lefvande försvar, men han hade ej lyckats samla mer än omkring 8,000 man infanteri i stadens närhet. Något fast försvar existerade icke, ty den lilla förfallna skansen vid Skanstull ansågs ej ens värd att reparera. Däremot satte man sitt hopp till det hinder, som vid Vaxholm skulle möta fiendens flotta: vid sunden där riktade en eskader af stora örlogsskepp och mindre fartyg samt skansen och landbatteriet 500 kanoner mot den djärfve, som vågade nalkas. Likväl uppstod i Stockholm vid sorgebudskapen från landsorten ett allmänt rop af förtrytelse öfver att eskadern ej på något sätt sökte hejda

fiendens framfart i skären. Ja, man sade rent ut, att flottans officerare saknade mod. Klandret understöddes äfven från amiralshåll. Men aldrig har någon framhållit nödvändigheten att i främsta rummet tänka på hufvudstaden så varmt, så kraftigt som eskaderns chef, amiralen friherre Edvard Didrik Taube. »Man måste med yttersta flit», sade han, »vinnlägga sig om Stockholms konservation, om än hela skärgården ginge i grund och blefve förstörd, ty, såsom bemälda stad är hjärtat af riket, så skulle ock genom dess undergång själfva riket taga en ganska stor och eftertänklig skada». Lydande sina order och följande sin lifliga öfvertygelse, kämpade han emot att detaschera några fartyg — och fienden gjorde ej ett försök att forcera Vaxholmssunden.

Däremot sökte han på en annan väg nå »Sveriges hjärta» — hvilket var flottans mål, såsom tsaren rent ut lät säga den svenska regeringen för att tvinga den under sin vilja. Den 13 augusti framrodde oväntadt hela ryska galärflottan öfver Baggensfjärden, ankrade vid middagstiden på ömse sidor om Stäkesundet och landsatte trupper såväl på norra sidan om detsamma, vid Boo, som på den södra, här på Skogsölandet. Men vid Stäkesundet såg nu helt annorlunda ut än den 16 juli, ty försvarsanstalter hade vidtagits. Öfversten vid fortifikationen Baltzar von Dahlheim, en af dagens yppersta hjältar, hade uppgjort och utfört planen till dem. Han hade anlagt fyra försänkningar i sundet och till deras skydd dels ett retranchement här på Skogsö, just vid smalaste delen af sundet, Knapens hål, där den första försänkningen var gjord, dels en skans på andra stranden vid nuvarande gården Stäket. Därjämte låg vid sundets mynning i Lännerstaviken ett antal galärer, enligt Dahlheims egen uppgift 11 stycken, som skulle bestryka sundet med sin eld. Manskaper till såväl lands som sjöss var Östgöta tremänningsregemente. Under von Dahlheim kommenderade majoren Georg von Bocken. Ett vid 1-tiden på dagen af ryssarna företaget anfall på skansen vid Stäket från Boohållet förvandlades för den lifliga eldens skull till snabb reträtt. Sedan koncentrerade sig ryssarnes ansträngningar från bägge sidor om sundet och från flottan mot retranchementet vid Knapens hål. Men trots fiendens öfverlägsenhet och ett regn af handgranater tillbakaslogo de 800 östgötarne med glänsande tapperhet flera stormanfall. Efter fem timmars kamp voro de nära att tagas i flanken, då mellan 6 och 7 på e. m. en bataljon af Södermanlands regemente under öfverstelöjtnanten Johan Henrik von Essen efter en ansträngande 3 timmars marsch genom oländig mark från Skarpneck inträffade på stridsplatsen och käckthet hejdade fiendens kringgående rörelse. Men äfven von Essen var nära att öfverflyglas, då öfverste Rutger Fuchs med den återstående batal-

jonen af Södermanlands regemente kl. omkring $1/2$ 8 på aftonen ryckte räddande emellan. En våldsam skottväxling följde, men inom kort tystnade elden. Den ene ville ej vika för den andre, och det såg ett ögonblick ut, som skulle striden blifva oafgjord. Då röras plötsligt trummor och smattra trumpeter på svenska sidan. Det är en på förhand öfverenskommen signal att hjälp är nära. Men det tecknet afser ock att sätta skräck i fienden. Dalkarlar och västmanlänningar komma i språngmarsch i bara skjortärmarna, i ifvern att få vara med, men hinna ej. Ty vid ljudet af signalen störtar sig von Dahlheims och Fuchs' folk med fälld bajonett mot ryssarne. Dessa vackla, de vika, de fly till sina reserver vid Baggensfjärdens strand. Augustikvällens mörker gör slut på striden. Dagen därpå inskeppade fienden sig, och då först var segern viss. 1,500 svenskar hade slagit 6,000 ryssar, ty så många voro de, enligt fältmarskalken Düchers uppgift till regeringen. Befästningarna hade varit försvararne af ovärderlig nytta — en viktig lärdom för oss.

Von Dahlheims och von Bockens ära är att hafva hållit ut, Fuchs' och von Essens att hafva hunnit fram i rättan tid, allas att hafva fäktat manligt. Särskildt förtjänar Fuchs att prisas för, att han ej låg på order, utan energiskt verkställde dem under insikt af ögonblickets vikt. Ifrån denna synpunkt sedt förtjänar han för sin del det hedersnamn, man tillagt honom: »Stockholms räddare», ett namn, hvilket i ej mindre mån tillkommer von Dahlheim.

En ny sankt Görans strid hade stått: draken var besegrad, och räddad var den sköna jungfrun, Stockholm, som emellan hopp och fruktan och med knäppta händer lyssnat till dånet och buden från Stäket. Nu stod glädjen högt i tak i hufvudstaden. Du hade också skäl att jubla, Stockholm, ty du hade blifvit frälst ur den största fara, som någonsin lurat öfver dig! Men sorgen satt på stranden af de härjade provinserna, där endast några mer eller mindre illa förda, glesa skvadroner opererat mot fienden. Där hade ägodelar förlorats till bortåt 25 millioner kronors värde och omkring 20,000 människor mist hus och hem.

Tidens politiska augurer hade spejat horisonten rundt efter goda järtecken. Men männen, som kämpade här den 13 augusti 1719, de insågo sanningen af den store jonierns ord:

Ett järtecken är bäst: att dö för fäderneslandet.